

Kriz ve İstikrar Politikalarının İstihdam ve Büyüme Üzerine Etkileri

Kaan Öğüt*

Yıl 8 / Sayı 51 / 2004 Kış

Türkiye’de kriz sonrası uygulanan istikrar politikalarının temel önceliği iç talebi denetim altına almaktır. 1990’lardan itibaren, bir yandan altyapısı olmayan, ihracata dayalı modelin tıkanması, bir yandan küresel ekonomiye eklemlenmemiz için dış baskılar ve biraz da politik bir tercih olarak **seçilen yabancı sermaye girişine ve ithalata dayalı büyüme modeli** ne kadar sağlıklı ve ülkemiz için ne kadar zarar verici olduysa, bu modelin neden olduğu krizlere çözüm olarak iç talebin kısılması da o kadar yıkıcı olmuştur. Bu yazıda üç sorunun yanıtını arayacağız:

1. Kriz sonrası iç talebi kısıcı, ücretleri baskılayıcı politikalar her ülkede her koşulda sonuç verebilir mi? Bu model Türkiye ekonomisinin özellikleri ile bağdaşır mı?
2. Düşük ücretler yatırımları teşvik ediyor mu?
3. Türkiye’de kalıcı bir hal alan işsizliğin temel nedeni emek piyasası katılıkları mıdır?

Neoklasik yaklaşıma dayanan ekonomi görüşlerinde gelirin ücret aleyhine dağılımının, kâr beklentilerini artırarak yatırımları olumlu etkileyeceği öne sürülür. Oysa bu yaklaşım ücretlerin talep etkisini göz ardı etmektedir. Yatırımların talep aracılığıyla uyarılması da mümkündür. Talep yanlı bu görüşe göre gelirin, düşük tasarruf eğilimi olan kesimlerin lehine dağıtılması talebi arttıracak, bu da yatırımları artırıcı etki yaratacaktır.

Burada önemli olan ekonominin *kâr çekişli* mi yoksa *ücret çekişli* mi olduğudur. Ekonominin bu anlamdaki yapısı, ücret azalması ile meydana gelen talep azalışı ile kârlılığın yaratacağı yatırım artışı karşılaştırılarak tanımlanabilir. Toplam üretimdeki artış bu karşılaştırma sonucunda yorumlanabilir.

Ülkenin ihracat alanında rekabetçi özelliklere sahip olması durumunda üretim artışı iç talebe daha az bağlı olacağından kâr çekişli politikaların tercih edilmesi, ücretlerin baskılanması mümkündür. 1980 sonrası ithal ikameci dönemden ayıran önemli unsurlardan biri budur. İthal ikameci dönemde rakipsiz sanayicilerimiz bu sayede, tüketici aleyhine elde ettikleri rantın bir bölümünü emek kesimi ile paylaşıp ürettikleri mallara belli ölçüde bir talep yaratabiliyorlardı. Eğer planlı dönemin sanayileşmesi montaj sanayinin ötesine geçip de sermaye malları üretimine geçebilseydik, bir sanayi ülkesi olmanın altyapısını kurabilmiş olsaydık, bu ilişkiyi daha farklı değerlendirebilirdik. Ancak tüm eksikliklerine rağmen bu dönemin önemli kazanımları da olmuştur. 1980’de serbest ticaret ve sözde ihracata dönük büyüme modeline geçince doğal olarak ücretlerin baskılanması gündeme geldi. Bu noktada yeni bir soru akla geliyor: Düşük ücret, dünya piyasalarında rekabet edebilmek için hâlâ geçerli bir argüman mıdır? Bu sorunun yanıtını kesin olarak vermek mümkün değildir. Bir yandan Çin gibi ülkeler hâlâ bu avantajı kullanabilirken, endüstri içi ticaret geliyor, uluslararası rekabette, beşeri sermayenin niteliği, düşük ücretten çok daha belirleyici olmaya başlıyor.

Konuyla ilgili olarak **Yentürk** ve **Onaran**’ın çalışmasındaki ilk vurgu 1980’lerde kâr oranlarındaki ve ihracattaki artışa rağmen özel imalat sanayii yatırımlarının azaldığı, bunun sonucunda imalat sanayi ihracatındaki artışların, düşük ücret politikalarına ve kapasite

*Matematik mühendisi, İktisat Y.L., Araştırma görevlisi. E-posta: kaan@aydinlanma1923.org

kullanım oranlarının yükseltilmesine dayandığıdır. Ancak ihracat yönelimli büyüme stratejisi izlendiği bu dönemde, imalat sanayi ihracatı ve katma değerindeki artış yeni yatırımlarla desteklenmemiştir. 1980-1995 döneminde yaklaşık olarak kâr/katma değer oranı %67'den %85'e yükselirken yatırım/katma değer oranı %18'den %14'e düşmüştür. Çalışmaya göre, yapısal uyum reformlarının en önemli hedefi efektif talebin kaynağını iç piyasadan dış piyasaya kaydırarak ülkenin küresel ekonomiye eklemlenmesini sağlamak olmuştur. Gelirler politikası bu amaç için kullanılmış, ancak kâr payındaki artışlar yatırımlarda hiçbir ilerleme sağlamamıştır. **1980 sonrası imalat sanayinin katma değerinin büyüme hızının 1971-1976 dönemine göre düşmüş olması da talebin yatırımları teşvik etmek açısından önemini göstermektedir.** İşçilerin alım gücündeki azalma sonucu iç tüketimin düşmesi, büyüme oranlarının ihracat patlamasına rağmen görece olarak düşük bir seviyede seyretmesinin arkasındaki önemli neden olarak görülmektedir. Firmaların yüksek kârlara rağmen imalat sanayiine yeterince yatırım yapmaması ise sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonrasında finansal getirilerdeki yükselmenin sonucu olarak görülmektedirⁱ. 1980 sonrası imalat sanayinin verimlilik artışları yeni yatırımlardan çok, artan kapasite kullanım oranlarına dayanmıştır. Verimlilik artışları yatırımlara dayanmadığı taktirde, bunların uzun ömürlü ve kalıcı olması ve ücretlere yansımaları da beklenemez. Buna ilave olarak yatırımların kâr payına olan tepkisizliği özel imalat sanayiinde ücret çekişli bir birikim rejiminin işareti olarak yorumlanmaktadır. Söz edilen çalışmada ekonometrik analizler sonucunda, kârlılığın arttığı bir dönemde yatırımların kâr payındaki değişimlere duyarlı kalması, düşük yatırımların finansman kısıtından kaynaklanmadığı yorumuna neden oluyorⁱⁱ.

Ücret oranlarının düştüğü dönemlerde bile yatırım oranlarında ciddi bir artış görülmediği Türkiye'de ücret çekişli bir modelin işlediği yargısına varılan çalışma, ücretlerin daraltılması yönündeki yapısal programların başlıca iki soruna neden olduğunu gösteriyor:

- Ücret azalması yatırımları güçlendirmemekte, bu şekilde düşürülen maliyetler iç talebi daraltmakta, ihracat artışı ise bu azalmayı telafi edememektedir.
- Yatırımların güçlenmesi için düşük ücretlere dayanan bir dış rekabet gücü artırma politikasına değil, nitelikli işgücü ve verimlilik artışlarına dayanan bir politikaya gereksinim duyulmaktadır.

Bir başka çalışmada **Onaran**, yapısal uyum politikalarının beklentilerinin aksine, dış ticaretin serbestleşmesinden sonra yaşanan ihracat patlamasının imalat sanayinin emek talebinde ciddi bir artış yaratmadığını, istihdam artış hızının 1980 sonrası yavaşladığını göstermektedir. İhracatın istihdamı artırmadaki yetersizliği, iç talebi ekonominin istihdam yaratıcı kapasitesini geliştirmek için anahtar unsur olarak öne çıkarmaktadır. Düşük ücretler sektörün kendisi için maliyetleri düşürse dahi, genelde iç talep yetersizliğine yol açmakta ve bu sektörün de talebini daraltmakta, dolayısıyla istihdamı olumsuz etkilemektedir. Aynı çalışmada emek talebinin ücretlerden çok üretime duyarlı olduğu, bu yüzden ücret düşüşlerinin yaratacağı istihdam imkanlarının sınırlı olduğu ortaya konmaktadır. **Reel ücretlerdeki düşüşlere rağmen istihdamın artmaması artan işsizlik sorununun kaynağının arz yönünden çok talep yönünde olduğu şeklinde yorumlanıyor**ⁱⁱⁱ.

1980'lerde ücretlerdeki azalış istihdam artış oranında herhangi bir gelişme sağlamamıştır. 1963-79 döneminde yıllık %5,7 olan istihdam artış hızı, 1980 sonrası

i

Kamu borçlarının, piyasadan borçlanarak finanse edilmesi çabasının, özel yatırımlar üzerindeki dışlayıcı etkisi de söz konusudur. Yatırım için kullanılabilecek fonlar devlete borç olarak verilmiş, firmaların faaliyet dışı kârları 1990'larda yüksek oranlara ulaşmıştır. ⁱⁱ Yentürk ve Onaran, 2003, 160-168 ⁱⁱⁱ Onaran 2003 597-598

%3,3'e düşmüştür. Formel imalat sanayinde istihdam artış hızı 1989 sonrasında daha da yavaşlamıştır. 1989'daki reel ücret artışları (politik kaynaklı) ve ardından firmaların kayıtdışı istihdama kayması bu yavaşlamayı bir ölçüde açıklamaktadır. 1980 sonrasında diğer bir özelliği de üretim artışlarının istihdam yaratma kapasitesinde beklenen olumlu değişime yol

AYDINLANMA 1923

açmamasıdır. Onaran ekonometrik analiz sonucunda 1980 sonrası dışa açık büyüme döneminde istihdam artışı yaratan esas faktörün iç tüketimdeki artış olduğunu, ihracatta önemli artışların yaşandığı 1981-1987 döneminde bile ihracatın istihdam artışına katkısının iç tüketimin katkısından küçük olduğunu ortaya koymuştur. Konuya emek talebi açısından yaklaşıldığında emek talebinin üretime duyarlılığının ücretlere duyarlılığından daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre, istihdamı arttırmak için önceliğin ücretleri düşürmek değil üretimi arttırmak olması gerektiğini gösteriyor. Reel ücret düşüşleri sadece sınırlı miktarda emek talebi yaratmakla kalmıyor toplam talebi de düşürerek sektörü ve ekonomiyi olumsuz etkiliyor ^{iv}.

Özellikle Avrupa ülkelerindeki kalıcı yüksek işsizlik oranlarının nedenleri araştırıldığında emek piyasası katılıkları, kurumsal yapıların da etkilediği ücret rijitlikleri ön plana çıkmıştır. Yeni Keynesyenlere göre işsizliğin önemli nedenlerinden birisi ücretlerin aşağı doğru rijit olması, yani esnek olmamasıdır. Piyasayı emek arz ve talebi açısından dengeye getiren ücret seviyesinin üzerinde belirlenmiş bir etkin ücret seviyesinin verimliliği artırıcı etkisinin, firmaları piyasada belirlenen ücretin üzerine çıkmaya yönelttiği, bu geliri kaybetmek istemeyecek işçinin de kaytarmayıp çalışacağı düşünülür^v. Ücretlerin aşağı doğru esnek olmamasının, işsizlik sigortası, güçlü sendikaların varlığı gibi kurumsal nedenleri de vardır. İşçi alma ve çıkarma maliyetlerinin firmaların istihdamları üzerinde bir kalıcılık yaratması da yine etkin ücret teorileri ile birleştirilerek içeridekilerdışarıdakiler modelleri ile açıklanmaktadır. Bir ülkedeki işsizliğin kalıcılığı ya da doğal işsizlik oranının giderek artan seviyelerde yeni denge değerlerine ulaşması da (histeresiz olgusu) bu teoriler çerçevesinde ele alınır^{vi}. Bu Yeni Keynesyen yaklaşım Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa arasında işsizlik oranı farklılıklarını açıklamada belli ölçülerde başarılıdır. Avrupa'da özellikle kurumsal özellikler yüzünden, emek piyasası esnek olan ABD'ye göre daha yüksek işsizlik oranları söz konusudur^{vii}.

Bu teoriler çerçevesinde, benzer şekilde Türkiye'de de emek piyasası rijitliklerin işsizliğin nedenlerinden birisi olduğu ve büyümeyi engellediği yaygın bir kanıdır.

Avrupa Birliği'nde (AB), özellikle Almanya, İtalya gibi işgücü piyasalarının katı olduğu ve kurumsal özellikler yüzünden yapısal işsizlik oranının yüksek olduğu ülkelerin aksine Türkiye'de yapısal işsizlik oranının fazla yüksek olmaması gerekmektedir. İşsizlik tazminatının ancak 2002'de uygulanmaya başlamış olması ve uygulamasının çok sınırlı olması, emek piyasasında katılık yaratabilmenin çok uzağındadır. Yine ücretli istihdamın çok önemli bir bölümü için ücretler toplu sözleşme ile değil piyasa tarafından belirlenmektedir. Bunlara karşın bir tek kıdem tazminatı firmalara yüksek bir tazminat yüklemektedir. Bunun sonucunda olumsuz konjonktürde istihdam optimal düzeyin üzerinde tutulurken olumlu konjonktürde işe almada firmalar muhafazakar davranmaktadırlar. AB'de %50-60 arasında değişen uzun dönemli işsizlerin toplam işsizler içindeki oranının Türkiye'de %30'un altında seyretmesi de yapısal işsizlik oranının görece olarak düşük olduğu savını güçlendirmektedir^{viii}. Türkiye'de asgari ücret politikası mevcut olmakla —————^{iv}

Onaran 2003 593 ^v Showdon, B., Vane, H.,
Wynarczyk, P., 1994, 286-325 ^{vi} Blanchard, O.,
Summers, L., 1986 ve 1987

^{vii} AB ülkelerinde ortalama işsizlik oranı %8 civarında; ancak 25 yaş altı işsizlik oranı %16'ya ulaşıyor. Bununla birlikte ülkelerin işsizlik oranları arasında da farklılıklar var. İngiltere'de işsizlik oranı %5'in altına inmiş durumdayken Almanya'da %9,3, İspanya'da %11,2, Fransa'da %9,4 seviyesinde. Buna karşılık ABD'de ki işsizlik oranı uzun durgunluk dönemi sonrasında ancak %5,6 civarında.

^{viii} Gürsel, Levent, 2001, 232

birlikte, asgari ücretin düzeyinin ortalama ücretin oldukça altında olması nedeniyle işgücü talebinde kısıcı etki yapması düşük bir olasılıktır, özel kesimde sendikalaşma oranının çok düşük olması da göz önünde tutulursa, Türkiye'de işsizlikle mücadele de büyüme ve yatırım alanına yönelmek gerektiği savunulabilir^{ix}. Bu yorumları göz önüne aldığımızda

Türkiye’deki işsizliğin nedeninin emek piyasası katılıkları olduğu yorumunu yapmak oldukça güçleşmektedir.

Emek piyasası katılıkları ve rijitlikler konusunda doğru bilgilere sahip olmak hem işsizlikle mücadele politikalarının oluşumunda hem de uygulanan istikrar programlarının etkilerinin öngörülebilmesinde önemli rol oynar. **Onaran**, ücretlerin, enflasyon, işsizlik ve verimlilikteki değişimlere gösterdiği tepkinin oldukça esnek bir ücret belirleme mekanizmasının varlığına işaret ettiğini belirtmektedir. Özellikle işsizliğin ücretler üzerinde yarattığı basınç, işçilerin işlerini korumak adına reel gelirlerinde aşınmaya rıza göstermeleri, esnek bir ücret belirleme mekanizması yaratmaktadır. Yazara göre Türkiye’de işsizliğin nedeni emek piyasası katılıkları değildir^x. **Çılan**’ın çalışmasında büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında bulunan ters yönlü ilişki de emek piyasasının esnekliği olarak yorumlanmaktadır^{xi}.

Her ne kadar Türkiye’de emek piyasasında ücretlerin esnek olduğunu kabul etsek de yapılan kimi çalışmalar da işsizliğin üzerinde kalıcılık yaratan ve bir anlamda doğal işsizlik oranı olarak düşünebileceğimiz denge işsizlik seviyesinin zaman içinde artmasına neden olan bir histeresiz etkisinin varlığından söz edilebilir. Yaptığımız ekonometrik analiz^{xii} sonucunda belki tam anlamıyla bir histeresiz olmasa bile işsizlik oranında bir kalıcılık olduğu yorumunu yapmanın mümkün olduğunu görüyoruz. Bir zaman serisi birim kök içeriyorsa, yani durağan değilse, herhangi bir zamanda meydana gelen bir şokun o ekonomik büyüklük üzerinde kalıcı etkisi olur. Birim kök analizi denen çeşitli yöntemleri uyguladığımızda işsizlik oranı verilerinden oluşan zaman serisinin birim kök içerdiğini, yani bir histeresiz ya da kalıcılık etkisinin olduğunu görüyoruz. Bu anlamda özellikle krizlerin yaşandığı 1990’lı yıllarda yaşanan şokların işsizlik üzerinde kalıcı etkiler yarattığı yorumunu yapıyoruz. Ancak bu kalıcılık etkisini emek piyasası katılıklarından ziyade finansal getirinin reel ekonomi aktivitelerinin getirisini aşması ve kamu açıklarının borçlanma yolu ile finansmanı sonucunda yükselen faizlerin yatırımlar üzerindeki dışlayıcı bir etki yaratması ile birlikte makro ekonomideki belirsizliklerin yatırımcıları istihdam konusunda çekingen davranmaya itmesi ve faaliyet dışı kârlara yönelmeleri açıklamayı daha doğru buluyoruz. ’90’lı yıllarda ortalama büyüme rakamlarının 1960-1980 ve 1980-1989 dönemlerindeki %4,8’lik seviyesinden 1990-2002 döneminde %3,4’lük bir ortalama büyüme oranına gerilerken, standart sapması 1980’lerdeki %2,6’lık seviyesinden %6,25’e yükselmiştir. Standart sapmanın artması 1990’larda Türkiye ekonomisinin çok istikrarsız bir yapı sergilediğini göstermektedir. Ayrıca 1980 sonrasında büyüme ile işsizlik arasında saptanan negatif ilişkinin varlığı da bir anlamda emek piyasasının esnekliği olarak yorumlanabilir ki buna dayanarak işsizlikteki görece uzun dönemli dengeye gelişi, yani kalıcılığı emek piyasalarının katılığı ile değil, krizlerle ilişkilendirmiş oluşumuzu destekler. Biz ekonometrik analizimizin sonucunu Türkiye’nin büyüme rakamları ile birlikte bu —————^{ix}

Gürsel, Ulusoy 1999, 96

^x Onaran, 2002, 296 ^{xi}

Çılan, 2000

^{xii} Bir zaman serisi birim kök içeriyorsa yani durağan değilse herhangi bir zamanda meydana gelen bir şokun o ekonomik büyüklük üzerinde kalıcı etkisi olur. Türkiye’de 1960-2003 işsizlik verilerini ele aldığımızda bu zaman serisinin birim köke sahip olduğunu görüyoruz. Ekonominin serbestleştiği 1980-2003 arasında da benzer bir sonuçla karşılaşyoruz. Ancak hem bu dönemde işsizlik ile büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek bir ilişki bulunması, hem de birim kök testi katsayısının katsayının 1’den oldukça küçük olması (0,57) nedeniyle işsizlikte tam bir kalıcılık yerine krizlerden etkilenen ama uzun dönemde büyümenin yönlendirdiği görece esnek kabul edilebilecek bir emek piyasasının varlığı sonucuna ulaşıyoruz.

şekilde yorumlarken, Türkiye’de de emek piyasası katılıklarının işsizliği açıklamakta önemli olduğunu savunan çalışmalar da vardır. 500 büyük firma ücret verileri üzerine yapılan bir araştırma sonucunda ücretleri en iyi bir önceki enflasyon ve işsizliğin açıkladığı, bu durumun ise adaptasyon hızının yavaşlığını gösterdiği, yani ücretlerin esnek olmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmaya göre rijitlikler ücret esnekliğini engellemektedir.^{xiii} Dolayısıyla sektörel bazda rijitliklerin anlamlı olabileceği görülmektedir. Türkiye ile ilgili yapılan başka

çalışmalarda da Türkiye için ekonometrik test sonuçlarının işsizliğin birim kök içerdiğini göstermesinin **işsizliğin kalıcılığı** olarak yorumlanması gerektiği ve buradan hareketle 159 firma üzerinde yapılan testlerle firmaların istihdam verilerinin de birim kök içerdiği, istihdamın durağan olmadığı belirtilmiştir. Bu durum gelecekte işsizliğin artabileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir^{xiv}. Yine başka bazı çalışmalarda da çok güçlü kanıtlara ulaşamamakla birlikte Türkiye’de işsizlik üzerinde bir kalıcı etkisinin varlığını destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır^{xv}. Aslında ekonominin tümü yerine imalat sanayi ağırlıklı sektörel analizlerde görece bir ücret rijitliği ve kalıcılık etkisine ulaşılmış olması olağan bir durumdur. Bu anlamda yeni Keynesyen, etkin ücret teorilerinin açıklayıcılığını kabul ediyoruz. Ancak ekonominin geneli söz konusu olduğunda ücret rijitliklerinin işsizliğin ana nedeni olarak görülmesine ve sanki ücretler daha fazla düşse işsizliğin azalacağı yorumlarına katılmıyoruz.

Daha önce ele aldığımız çalışmaların bazılarında iç talep artışının büyüme ve istihdam yaratarak işsizliğin azalması yönünde faydalı olacağı ortaya konmuşken, yani bir anlamda talep yönlü bir yaklaşım sergilenmişken, işsizliğin kalıcılığı üzerinden hareket edildiğinde genel olarak arz yönlü çözümler gündeme gelmektedir. Histeresiz-kalıcılık etkisinin önemli bir nedeninin emek piyasasında bir içerdekiler-dışarıdakiler^{xvi} ayrımından kaynaklandığını düşünen bu yaklaşımın işsizliği azaltma yönündeki önerileri öncelikle bu emek katılıklarını kırmaya yönelik, arz yönlü çözüm önerileridir. Bu yaklaşıma göre kurumsal reformlarla içerdekilerin gücünü düşürecek ve dışarıdakileri işverene daha cazip kılaacak yöntemlere başvurulmalıdır. Altyapı yatırımları ile emeğin marjinal verimliliğinin yükseltilmesi hükümetlerin başlıca politikası olmalıdır^{xvii}. Diğer öneriler arasında içsel rekabetin artırılması, ticaretin serbestleştirilmesi, monopoli gücünün azaltılması yer almaktadır. Ülkemizde işten çıkarma maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle çalışma hayatının esnekliğini engellediğinden hareketle işe alma-işten çıkarma maliyetlerinin düşürülmesinin ve esnek düzenlemelerin işverenleri yeni yatırımlara ve istihdama yönelteceği öngörülmektedir. Bunların yanı sıra dışarıdakileri eğitmek en önemli politika sonucu olarak görülmektedir^{xviii}. Beşeri sermayeyi geliştirmek ve verimliliğini arttırmak haklı olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’nin işsizlik rakamlarına ilk bakışta, işsizlik oranımızın pek çok gelişmiş ülkeden daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak işsizlik rakamlarındaki bu düşüklüğün nedeni tarımsal istihdamın toplam istihdam içinde ağırlıklı bir paya sahip olmasıdır^{xix}. Tarımdaki gizli işsizlik nedeniyle, tarım kesiminin ağırlığının büyük olduğu ekonomilerde

xiii

Bildirici, Bakırtaş, Karbuz, 1999

xiv Bildirici, Donduran 2004 xv

Küçükkale, 2001

xvi Bunu çok genel anlamı ile sendikalı işçiler ve sendikasıız işçiler olarak düşünebilirsiniz. Sendikalı işçilerin, içerdeki olmaktan kaynaklanan bir güce sahip oldukları ve dışarıda bir emek arzı fazlası olsa bile ücretlerin düşmesini engelleyerek denge istihdam seviyesinin olması gerekenin altında oluşmasına neden olabilirler. Teoriye göre bu durum işsizlik seviyesini arttıracak ve gönülsüz işsizliğe neden olacaktır. İçerdekiler – dışarıdakiler yaklaşımı, etkin ücret hipotezi ve işveren açısından emek hareketlerinin ve eğitiminin maliyetli olması ile birleştirilerek daha anlamlı bir teori olarak ele alınır. xvii Eren, Bildirici ve Fırat, 2000, 136-138. xviii Bildirici, Bakırtaş 1998 xix Biçerli 2003, 446

bu durum olağandır. TÜSİAD’ın (2002) çalışmasında bu ayrım özellikle vurgulanıyor. 1989-2001 yılları için tarım dışı işsizlik oranları, genel işsizlik oranlarının oldukça üzerinde seyretmektedir ve çözülmesi gereken işsizlik problemi ile ilgili daha gerçekçi bir gösterge^{xx}. Tarım kapsam dışında bırakıldığında işsizlik oranı 1990’lı yıllar için %10-12 seviyesine yükselmektedir ki bu da Türkiye’yi işsizlik seviyesinin düşük olduğu OECD ülkeleri sınıfından çıkararak Almanya, Danimarka, İsveç gibi orta düzeyde işsizliğe sahip ülkeler sınıfına sokar^{xxi}. Türkiye’de işsizlik oranlarının görece düşük olmasının bir başka nedeni de işsizliği tazmin edecek yeterli uygulamalar olmadığı için, işsizliğin maliyetinin çok yüksek olmasıdır. Bu durum işsizlerin alternatifler konusunda seçici olmalarını engelleyerek düşük ücretle de olsa çalışmayı tercih etmelerine neden olmaktadır. Kamu sektöründeki aşırı

istihdam ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü de işsizlik oranlarının düşük çıkmasında etkilidir^{xxii}. 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik büyümenin yatırım yerine ithalata dayandırılması ve gelişen rant ekonomisi uygulamaları da Türkiye'deki işsizliğin nedenleri arasında sayılabilir^{xxiii}. Kasım ve Şubat krizleri Türkiye'de 2 milyon kişilik bir işsizlik yaratmıştır. Ayrıca kriz dönemlerinde kayıtdışılığın artması, özellikle KOBİ'lerin işçi çıkarmak yerine bu yolu tercih etmesinin bir sonucudur.^{xxiv} KOBİ'lerin finansman destekleri ile krizlere daha dayanıklı hale getirilmeleri ile bu sorun hafifletilebilir. Ancak KOBİ'lerin işçi çıkarmak yerine maliyet düşürücü önlemlere yönelmelerinin olumlu sonuçları da vardır.

Özellikle ihracata yönelik sektörlerde, Çin örneğini gözönüne alırsak düşük ücretlerin hâlâ belli bir rekabet gücü yaratabildiğini görüyoruz. Ancak düşük ücret-düşük kur bileşimine dayalı bir ihracat yaklaşımı çok sınırlı ve kısa dönemli bir çözümdür. Yine de emek piyasasında özellikle ihracata yönelik sektörlerde ücret artışını savunmak oldukça zordur. Bu nedenle eğitim yoluyla beşeri sermayenin geliştirilmesi ve verimliliğinin artırılması öncelikli adım olmak zorundadır. Devlet her yurttaşının eğitimini garantilemek ile yükümlüdür. Belki dar gelirlinin ücretini yükseltmek kolay değildir, ancak dar gelirlinin çocuğunu en iyi şekilde eğitmek bir zorunluluktur. Ancak burada eğitim derken aynı zamanda niteliksel bir dönüşümün de zorunluluğuna dikkat çekmek gerekir. Türkiye'de ilk ve orta öğrenim düzeyinde matematik eğitiminin çok yetersiz olduğu açıktır. Ancak problem matematik öğretmenlerinden başlamaktadır. Toplum olarak matematiği sevmiyor oluşumuz yanında bir de kredili sistemde hemen hemen hiç matematik okumadan mezun olunabiliyor olması bizi beşeri sermaye açısından geriletıyor. Oysa matematik, sağladığı analitik düşünme gücü ile, özellikle üretim alanında çalışacak emek gücünün verimliliğini en çok arttıracak argümandır. Yine mesleki teknik eğitimin yetersizliği ortadadır. Devlet büyük firmaların meslek liseleri açarak kendi işgüçlerini yetiştirmelerini özendirmelidir. Sanayicilerin teknik-meslek liseleri kurması gerekmektedir. Bu çaba meslek odaları ve küçük orta ölçekli sanayicilerin bir araya getirilmesi ile sanayileşmede potansiyeli olan illerde de mutlaka yapılmalıdır. Balkanlardaki ve Kafkasya'daki komşularımız beşeri sermaye yönünden bizden çok daha ilerideler. Bu açığı kapatmak zorundayız. Meslek liseleri ile birlikte yüksek öğrenimin de planlanması bir zorunluluktur. İşletme mezunu işsizler yerine planlı bir kalkınma programına uygun olarak gerekli mesleklerin özendirilmesi, gençlere gelecekte yerleştirilme olanağı bulabilecekleri mesleklerin haber verilmesi gerekir. Örneğin, sayısal planlamaya, sayısal paraya dayalı güdümlü ekonomi modelinin hayata geçirilmesi aşamasında bilgisayar yazılımcılarına ihtiyacımız olacaktır.^{xx}

Gürsel, Levent, 2001, ^{xxi} Türkiye'nin 1980 sonrası işsizlik oranları %6,5 - %9 aralığında dalgalanırken tarım dışı işsizlik oranları %10-%14 aralığında dalgalanmaktadır.

^{xxii} Biçerli 2003, 446

^{xxiii} Kılıç 219 ^{xxiv} Topalhan, 2003, 240-250

Türkiye'de işsizlerin büyük bölümünün eğitimsiz oluşu, mesleki eğitim programlarının istihdam yaratmada etkin olabileceğini düşündürürken, yine işsizlerin büyük bir bölümünün işgücüne yeni katılanlardan oluşması ve özellikle eğitilmiş gençlerdeki yüksek işsizlik oranları verilen eğitimin işgücü piyasasında talep edilen nitelikleri karşılamadığını düşündürmektedir.^{xxv}

Türkiye üzerine bizim de önemli bulduğumuz ve bu yazıda yer verdiğimiz çalışmalarda çok önemli üç nokta öne çıkıyor.

- Türkiye için büyüme ve istihdam açısından iç talep, dış talepten çok daha belirleyicidir. Kâr çekişli değil ücret çekişli bir büyüme modeli Türkiye için uygundur. Yani kendi iç talebimiz, büyümenin ana belirleyicisidir. Talep yaratıcı politikalar Türkiye açısından uygulanabilir.
- Verimliliğin artırılmasının ve dünya ile rekabetin ön koşulu nitelikli beşeri sermayedir.

- Bazı araştırmalarda emek piyasası katlıklarının, işsizliğin nedeni olarak görülmesine rağmen ekonometrik analizlerimiz sonucunda Türkiye’de krizler sonrasında oluşan işsizlikteki kalıcılığın ana nedeninin istikrarsız makroekonominin ve devletin kamu finansmanını vergiler yerine borçlanmayla sürdürmesinin firmaları faaliyet dışı kâr aramaya itmesi, yüksek reel faizler söz konusu iken yatırım ve istihdam güdüsünün azalması olarak görüyoruz. Kriz sonrasında kolay kolay yatırım yapmak ve istihdam yaratmak göze alınamıyor.

Yukarıdaki ilk madde talep, ikincisi arz yanlı politikalar geliştirmeyi gerektirir. Buna göre ücretleri baskılayıcı, iç talebi azaltıcı istikrar politikaları uygulamaları, istihdam artışı ve büyüme açısından istenen sonuçları vermekten uzaktır. Büyüme hedefinde öncelikle iç talebin önemli olduğu göz önünde bulundurulmak zorundadır. Bu durumun fiyat istikrarının tehdit edip enflasyona neden olmaması için para politikası araçları kullanmanın yanında 1989’dan beri uygulanagelen yabancı sermaye ile finanse edilen ve ithal talebine bağlı büyüme modelinden kesinlikle vazgeçilmelidir. Böyle bir politika özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerinin sınırlandırılmasını, başta bankacılık olmak üzere tüm finansal piyasaların denetlenmesini gerektirir. Kamu borç ve açıklarının hazine kağıtları satışı yoluyla, ki bu aslında görece ucuz yabancı sermayenin finansal sektör aracılığı ile kamuya borç olarak verilmesi anlamına geliyor, finanse edilmesi politikalarından vazgeçilmek zorundadır. Üç yıldır harfiyen uygulanan istikrar politikasına rağmen iç borcumuzun 65 milyar dolardan 156 milyar dolar çıkmış olması istikrar programlarının sorgulanmasını gerektirmektedir. Dahası, faiz dışı fazla verebilmek uğruna, devletin beşeri sermayeye yapması gereken yatırımlar da neredeyse sıfırlanmış durumdadır. Bu durum, orta-uzun vadede emek verimliliğinin düşmesine neden olabilecektir.

Türkiye’de işgücü maliyeti Yunanistan ve Portekiz’dekinin üzerinde iken verimliliğin bu ülkelerin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Emegın verimliliğini arttırmak rekabetin önkoşuludur. Öte yandan 2004’e gelene kadar kronik bir seyir izleyen enflasyon ücretlerde de istikrarsızlığa yol açmaktadır. Reel ücretler ABD’de sürekli azalırken ve AB ülkelerinde ^{xxvi}. Ancak ılımlı bir artış trendine sahipken Türkiye’de inişli çıkışlı bir yapı göstermektedir. Türkiye’de yanlış bir şekilde emegın verimliliğini arttırmaktan reel ücretlerin düşürülmesi anlaşıyor. Yani aynı üretimi daha az ücretle gerçekleştirmek verimlilik kıstası olarak alınıyor ki bu durumda da işin talep boyutu gözardı edilmiş oluyor. İhracata dönük sektörlerde anlamlı bulunabilecek bu strateji ise ekonominin tümünde olumlu sonuçlar vermiyor. 2001 krizi sonrasında 2 yıldır düzenli olarak büyüyen Türkiye ekonomisinin yeterince istihdam yaratamıyor oluşu, büyümeye rağmen toplam istihdamın azalması üzerinde ayrıca durulması gereken bir durumdur. Kriz sonrasında imalat sanayiindeki

^{xxv} Varçın, 2004, 92-93 ^{xxvi} Parasız ve Bildirici, 2003, 360-365

büyümenin istihdam yaratmadığı görölüyor ki bu durum çalışan başına verimliliğın arttığı şeklinde de yorumlanıyor. Kriz sonrası emek üzerindeki baskıların arttırılabilmesi dönemsel olarak bu sonuçlara yol açmış olabilir. Ancak istihdam yaratmayan bir büyüme, eğer çok büyük bir teknolojik devrim söz konusu değilse sürdürülemez. Son dönemde özel kesim yatırımlarındaki görece artış da dikkate alınır sa emek yerine daha çok sermaye kullanıldığı düşünölebilir. Ancak eşzamanlı olarak reel ücretler de gerilediğinden talep daralması riski ile karşılaşmamız da olası görölüyor. Emegın sermaye ile ikame edilmesi, yüksek teknolojinin üretim sürecine dahil olması anlamına geliyorsa, olumlu bir gelişmedir. Ancak büyümenin sürdürölmesi her şeyden önce istihdamın arttırılmasına bağlıdır. Üstelik 2003 yılındaki reel ücretlerdeki düşüşe ve buna bağlı olarak işgücü verimliliğindeki artışa rağmen dolar cinsinden birim ücretlerde bir yükseliş söz konusu. Doların 2003 boyunca değeri kaybetmesine bağlı olarak, rekabet gücümüzde bir azalma olduğu görölüyor. Türk lirasının (TL) değeri lenmekte olmasının dış ticaret açığına bağlı olarak cari açığı arttırdığı, yine değeri len TL sayesinde gelen sıcak paranın bu cari açığı kapattığı, ancak en küçük bir değışimde ölk

dışına hızla kaçacak olmasının (örneğin ABD’de faiz oranlarının yükselmesi gibi nedenlerle) ekonomiyi kırılgan hale getirdiğini unutmayalım. Bu durumda ücretlerin düşürülmesi ile sağlanacak verimlilik artışını ne kadar yanıltıcı bir durum olduğu da görülüyor. İşte ücretler düşüyor ama TL değerlendiği için yine de birim ücretlerde bir yükseliş söz konusu. Kimi ekonomistlere göre ücretleri, TL’deki değerlenmenin etkisini de yok edecek kadar düşürmek gerekiyor olabilir. Ancak biz bu ekonomistler gibi emek-işçi kavramının bir ekonomik veri olmadığını, onların bu milletin üreten parçası olduklarını, bu yüzden de insanca yaşama haklarının en azından devlet kağıtlarından köşeyi dönmüş rantıye kadar olduğunu düşünüyoruz. Düşünün ki bu ülkede emekçiden alınan vergi ile (bu verginin ücrete doğrudan yansımadağı iddia edilse bile en azından istihdam yapan üreticinin, sanayicinin maliyetlerini artırıyor oluşu açıktır) rantıyeye faiz ödeniyor; ondan sonra da krizden kurtulalım diye ücretleri ve iç talebi baskılamaya çalışıyoruz. Biz bu işte bir terslik olduğunu düşündüğümüz için güdümlü ekonomiyi, planlı büyümeyi, sayısal parayı, para hareketlerinin denetlenmesini gündeme getiriyoruz. Kemalistlerin yeri uluslararası ya da onlara eklenmiş finans çevrelerinin yanı değil, işçisi ve sanayicisi ile üretenlerdir.

KAYNAKLAR

- Bıçerli, K., Çalışma Ekonomisi, Beta Yayınları, İstanbul, 2003
- Bildirici, M., “Türkiye Ekonomisi İçin NAIRU Ölçüm Denemesi”, İşletme ve Finans Dergisi Nisan 99
- Bildirici, M., Bakırtaş, T., Karbuz, S., “Türkiye İmalat Sanayiindeki Emek İlişkilerine Yeni Bir Yaklaşım” İşletme ve Finans Dergisi, Ocak 1999
- Bildirici, M., Donduran, M., “Emek Piyasasında Histeresiz Testi, İşletme ve Finans Dergisi, Şubat 2004
- Blanchard, O., Summers, L. (1986), “Hysteresis and The European Unemployment Problem”, (Ed) Fischer, MIT Press
- Blanchard, O., Summers, L., (1987), Hysteresis in Unemployment, European Economic Review
- Çılan, Ç., “Türk Emek Piyasasına Ekonometrik Bir Yaklaşım”, İşletme ve Finans Dergisi, Aralık 2000
- Eren, E., Bildirici, M., Fırat, Ü., (2000), Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışları, İstanbul Sanayi Odası Yayınları
- Gürsel, S., Ulusoy, V., (1999) Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam, Yapı Kredi Yayınları
- Gürsel, S., Levent, H., (2002) Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, TÜSİAD Yayınları
- Kılıç, “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Kriz”, Kriz ve IMF Politikaları, Ed. Çolak, Ö., Alkım Yay., Ankara, 2002
- Küçükale, Y., “Doğal İşsizlik Oranındaki Keynesyen İsteri Üzerine Klasik Bir İnceleme”
- Onaran, Ö., “Türkiye’de İhracat Yönelimli Büyüme Politikaları’nın İstihdam Üzerindeki Etkileri”, İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar, İletişim Yayınları, 2003
- Onaran, Ö., “Katı Emek Piyasası Söyleminin İdeolojisi”, Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayıncılık 2002
- Parasız, İ., Bildirici, M., Emek Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002
- Showdon, B., Vane, H., Wynarczyk, P., 1994, A Modern Guide to Macroeconomics, Edward Elgar Pub.
- Topalhan, T., “Ekonomik Krizlerin Kobi İstihdamı Üzerindeki Etkileri”, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar , Editörler: Kaplan, E., Bayat, T., Gazi Üniv. Ankara, 2003
- Varçın, R., (2004), İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Yentürk, N., Onaran, Ö., “Düşük Ücretler Yatırımları Teşvik Ediyor mu ?” , Körlerin Yürüyüşü, İstanbul Bilgi Üniv. Yay. 2003